

אך האויב הגדול והמסוכן ביותר לרומא במשך דורות רבים, מכל־מקום במזרח, היתה ממלכת פרס.

בכל התקופות שבהן לא היתה פרס שרויה במצוקה היתה נוהגת לחדש את חתריתה בכיוון ארמניה, מזה, ולחוף הסורי—ארץ־ישראל, מזה. השתלטותה של פרס על חופי הים־התיכון היתה בעיני המלכים הפרטיים והסאסאניים בחזקת הכרח לכלי־מדיני ובטחוני כאחת, וכמה מהם אף שאפו לכיבושה של מצרים.

אמנם התקפות הפרסים באו על־פירוב דרך סוריה, אך אי־אפשר היה להוציא מכלל חשבון גם אפשרות של איגוף גדול, דרך עבר־הירדן והערבה, לשם הבקעת דרך לדרום הארץ. רמז לכך משמשת הופעתם של פרשים מיחידות־סיור פרסיות בדלתה של מצרים בשנת 500, בקירוב, היינו, בימי שלטונו של אנאסטאסיוס הא'.¹² יש לציין, שארגונו של הצבא הפרסי וכן מבנהו ושיטות־לחימתו הכשירוהו במיוחד לתנועות מעין אלו. לשם קידום ענייניהם נעזרו הפרסים בשבטי־חסות ערביים, שהרחיקו נודד לאורך הלימס של עבר־הירדן. כן עודדו את היאחזותם של המניכאים בין שבטים אלה שעל סף הלימס ואת קשריהן של מושבות המניכאים עם מצרים.¹³

גם השתלטותו של הנתין הפרסי אמורקטוס (אמרו אל־קיס) על האיים שבמפרץ־אילת בימיו של הקיסר ליאו (457—475), שהיתה אמנם הרפתקה פרטית לאחר פריקתו את עול פרס, מצביעה על הפעילות הפרטית לאורך הספר של עבר־הירדן.¹⁴

אין לשכוח, שארץ־ישראל הרומית נפלה פעמיים לידיים פרסיות (בשנת 40 לפסה"ג ובשנת 614 לספה"ג). לסוף מן הראוי לצטט את דבריו של הסופר הרומי אמיאנוס מארקלינוס, הנאמן עלינו במידה רבה, המייחס את הקמת הלימס במרחב הנדון לדיאוקלטיאנוס בזו הלשון: "הוא (דיאוקלטיאנוס) ארגן את הלימס הפנימי

12. Eutychios, I, p. 129. לפשיטה זו יש קשר עם מלחמתו של קואד, מלך פרס, באנאסטאסיוס (502—507). בכל התיאורים הרבים של מערכה זו (סיכום אפשר למצוא אצל: Bury, *op. cit.*, XIV, pp. 10-16) לא נזכרה אף חדירה פרטית אחת לדרום־סוריה ולארץ־ישראל. הופעתם הפתאומית והמפתיעה של הפרסים במצרים מסתברת עלייזי איגוף על סף המדבר וחזירה דרך הנגב. איגוף זה היה שכוח למדי, למשל, בתקופה הצלבנית. וראה: Runciman, *History of the Crusades*, II, pp. 366, 368, 372, 432. בדרך סיני—הנגב—הערבה—עבר־הירדן המזרחי (סף המדבר) לדמשק או בכיוון הפוך.

13. ראה: R. Ghirshman, *Iran*, p. 317. 14. ראה סיכום הפרשה: Bury, *History of the Later Roman Empire*, XIV, pp. 7—9. (ושם ביבליוגרפיה).

על הספר עם הבארבארים, כדי למנוע את הפרסים מלפלוש לסוריה, כפי שקרה כמה שנים קודם־לכן, תוך (גרימת) הרס רב לפרובינקיות".¹⁵

אם נסתכל עכשיו פעם נוספת במפה של מערך זה — לאחר זיהוי האויב שלשם בלימתו הוקם הלימס — ניטיב להבין את מבנו ואת ייעודו.

לפנינו, מצד אחד, שתי מערכות־הגנה, שכל אחת מהן היתה מכוונת נגד חזית אחרת ואויב אחר: מערכת־ביצורים אחת ממערב לירדן, המופנית כלפי סיני ושוסו; ומערכת־ביצורים שנייה ממזרח לה, המופנית מזרחה, כלפי ערביי הג'אז ובדיית אש־שאם. שתי המערכות הוסיפו עומק זו לזו ואף תוכננו למתן סיוע הדדי. אך נוסף לכך היתה קיימת גם מערכת־הגנה אחת גדולה, שהיתה מכוונת כולה למזרח ושמטרתה היתה למנוע את חדירתו של אויב סדיר, ובמיוחד אויב פרסי, מהרמה של עבר־הירדן ואת התקדמותו באחת מדרכי־הנגב לעבר לבה של ארץ־ישראל שממערב לירדן ולעבר חופו של הים־התיכון.

לצורך זה שימש כל הלימס שבעבר־הירדן המזרחי — מנחל זרד (בהמשך ללימס של ערפיה) ועד למפרץ־אילת — מרחב קדמי; ואילו קווי הדרכים המבוצרות חלוצה—מואה, מלחתה—חצבה ומלחתה—צוער וכן מרחב־הביניים ורצועת־הביצורים שבבקעת באר־שבע, מהים־התיכון ועד לים־המלח, שימשו מרחב־הגנה ערפי ואחרון (וראה ציור 5).

הנה כי כן מתברר, שהלימס הדיאוקלטיאני אינו אלא שניים שהם אחד. באופן זה פתרו אפוא המתכננים הרומיים בעיה מסובכת זו של התאמת מערכת־ביצורים אחת לתפקידים שונים בתכלית, הן מבחינת האויב והן מבחינת כיוון ההתקפה הצפויה.

בהקשר זה נודעת הסיבות ראשונה־במעלה לתפקיד הכפול של הדרכים חלוצה—מואה, מלחתה—חצבה ומלחתה—צוער. כאמור, שימשו אלו פעם כנתיבים באיזור הקדומני, המופנה נגד אויב המאיים מדרום וממערב, ופעם כדרכי־רוחב מבוצרות בין המרחב הקדומני שממזרח לירדן לבין המרחב הערפי של בקעת באר־שבע. ביצורי־דרכים אלה נועדו הן לליכודה של מערכת־ההגנה כולה ולהבטחת התנועה הסדירה בה לכוחות־המגן והן ליצירת שרשרת־חסימות בפני אויב המבקש לעבור בהן.

להשלמת התמונה של הלימס הדיאוקלטיאני מן הראוי להזכיר את מושבי

15. Ammianus Marcellinus, XXIII, 5, 1-4. המלה "פרובינקיות" מכוונת לכלל הפרובינקיות שהיו את סוריה, שהיתה בימיו מושג גיאוגרפי שבו נכללה גם ארץ־ישראל. ועיין: שם, XIV, פרק 8, 11.